

II. LAJOS HALÁLA

A mohácsi csata 450. évfordulója alkalmából ismét időszerűvé váltak a II. Lajos halálával kapcsolatos események, leírások. Több mint tíz éven keresztül magunk is kutattuk ezt a témát, és a sok megválaszolatlan kérdés mellett csak néhányra tudunk kielégítő választ adni.

MIT TUDUNK II. LAJOS HALÁLÁRÓL?

Az eddig ismert legfontosabb forrásokat ismertetnénk.

1.) *Török kütfők.* a.) *Szemtanúk* (a mohácsi csatában résztvevő történetírók): *Dszalazáde Musztafa:* A királyt puskagolyó találta és elfutott.¹ *Férdi:* „... a gonosztervű király súlyos sebet kapott, s elhalványodott, mint a fogyó hold”. Két helyen súlyosan megsebesült. Estig menekülve, a Sárvíz folyónál vízbe veszett.² *Lufti pasa:* A magyar király nyomtalanul eltűnt.³ b.) *Más források alapján tudósítanak:* *Kálíb Mohamed:* Nem lehet tudni, hogy életben maradt vagy meghalt-e a király, de egy hét múlva megtalálták a holttestét egy tóban, levágott fejjel.⁴ *Kemálpaszáde:* Két helyen megsebesült, és futás közben vízbe fült.⁵ *1545-i Névtelen:* A csatában a király elpusztult.⁶ *Aziz 1640-50 közt írta,* hogy a király megsebesült a csatában.⁷ *Szolakzáde 1645-ben említi:* Megsebesült a csatában. Futás közben lovastul, fegyverestül együtt a mocsárba esett és belefúlt. Később megtalálták a Duna ereiből képződött mocsárban levágott fejjel és eltemették Székesfehérváron. A szultán kerestette meg és temettette el. Ez utóbbi megállapítást egy elbeszélőtől veszi át Szolakzáde, de maga is kételkedve fogadja.⁸

A mohácsi csata után 126 évvel írta *Pecsevi Ibrahim:* A mező szélén levő mocsárhoz érkezve a hídon tolongó menekültek a mocsárba szorították. Vízbe fúlt. A szultán visszatérte után megtalálták, és Székesfehérváron temették el.⁹ *Mohamed Eszád 1836 körül írja,* hogy két hét múlva levágott fejjel találták meg a magyarok királyának holttestét.¹⁰ Végül *Thury* három kortárs török író nyomán megállapítja, hogy II. Lajos megsebesült a csatában, bizonyára ez az alapja Szerémi György meséjének és a nép mendemondájának II. Lajos halálát illetően.¹¹

2.) *Magyar források.* (Csak a legjellemzőbbeket emeljük ki.) a.) *Szemtanúként* (résztvevő a mohácsi csatában) *Brodarics István* királyi kancellár, szerémi püspök II. Lajos csatából való eltűnéséről és haláláról az alábbiakat közli:

„... A menekülés és a sűrűn röpöködő ágyugolyók, melyek már a mi fejünk fölé is, kik a király körül voltunk, elröpültek, nagy rémületet idéztek elő mindekiben, s ettől kezdve a királyt nem látták többé a mi csatasorunkban.”¹² „... Lehet, hogy az első csatarendbe nyomult elő, mert előzőleg azt határozták, hogy a király ne álljon mindig ugyanazon a helyen, de lehet az is, hogy azok, kik mögötte állottak, kiragadták a csatázók sorából. Vannak, akik azt állítják, hogy a csata első sorából előremenve, egészen a legelső csatasorig jutott s vitte harcolt maga is az ellenséggel. De ezt én sem megerősíteni, sem megcáfolni nem tudom...”¹³ A király haláláról ezt írja: „... Az egész csata körülbelül másfél óráig tartott és sokan már a mocsár vizébe fulladtak bele. Mert a király testét is, kiről sokan azt állították, hogy itt pusztult el, megtalálták később egy tátongó üregben — melyet akkor az erősen megáradt Duna vize teljesen elöntött — Csele falu mellett, Mohács felett fél mérföldnyire. Itt fulladt a vízbe a király, lovastul úgy, teljesen felfegyverkezve, ahol elpusztultak mások is s nem messze ettől a helytől találták meg Trpka András és Aczél István testét is...”¹⁴

b.) *Kortárs, de más szemtanúk* ismertetése: *Szerémi György, II. Lajos udvari káplánja* a következőkre alapozta megállapításait: „... A lengyelországi Czensztochowába történt zarándoklása alkalmával” egy plébánossal beszélt, aki a király gyilkosául Zápolyai Györgyöt nevezte meg.¹⁵ 1540-ben, 14 évvel a csata után ugyazert hallja egy magyar katonától.¹⁶ *Tatai Miklós II. Lajos házi káplánja* a végleges temetés előtt a király holttestén cseh kardtól származó három szúrást látott.¹⁷

c.) *A csata után.* Ime a leírás a csata utáni eseményekről: „... A csata fővezére Szepesi György volt és vele Tomori Pál bácsi érsek, aki föl is volt szen-

telve.” (A Zápolyaiak szepesi grófok voltak és ezért Szepesinek is nevezték őket.) Tomori kalocsai és bácsi érsek volt.¹⁸ „Igen sok előkelő ember esett el az ellenség kezétől, de Lajos királyt a két fővezér kiragadta a csatából és háborítás nélkül elvezette a Csele mocsárig. Bevitték a királyt Szekcső faluba, a piébános házához.¹⁹ Ezután Tomori szállására ment, és a királlyal maradt Zápolyai György így szólt II. Lajoshoz: „Te udvarló király! Te igazságtalan király! Te tetted tönkre Magyarországot, és megfosztottál bennünket is örökségünktől, Lőrinc herceg birtokaitól, aki pedig miránk hagyta azokat, ha gyermeke nem marad, s a mi apánk is ugyanezt ígerte neki.”²⁰

Mindez a dúsgazdag Újlaki Lőrinc és Zápolyai István, György és János édesapja közötti kölcsönös örökösödési szerződésre utal. Ha valamelyikük gyermektelenül hal meg, a másik öröklí az illető vagyonát. Újlaki 1524-ben meghalt, de 1526-ban a nádor úgy döntött, hogy birtokai a koronára szálljanak.²¹ Lajos király azt felelte: „Én sem akartam ezt így, hanem a főpapok és a mánások, — de György nagy dühösen megragadta a fültövénel és 3 élő cseh kardjával háromszor beledöfött a király jobb oldalába.”²²

A szörnyű hírt megvitték Tomorinak, aki csapatával együtt megtámadta Györgyöt, s meg is ölte őt. A György-pártiak viszont Tomorit. Szörnyű nagy harc folyt a csapatok között is. Erről Szerémi ezt írja: „...A török császárral vívott csatában nem esett el annyi katona Mohács mezéjén, mint Lajos király halálánál órájában.”²³ Majd a megmaradtak tanácsot tartottak és Györgyöt és Pált a falu templomában közös sírba fektették.²⁴ „A királyt pedig vászonba takargatták, meztelen lábbal, meztelen fejfel és abban az aranyingben, melyet a királyné készített számára, nyakában hagyták azt a vékony aranylánccon függő kis aranykeresztet és jeggyűrűjét ujján, amiről felismerhessék, aztán ráterítették saját, vérbemártott ruháját is és mint valami vértanút, még aznap éjjel visszavitték a tó partjára, Csele falucska mellé. És még éjjel, lámpavilág mellett sirt ástak neki s abba temették.”²⁵

Azt is leírja, hogy a király augusztus 28-tól november 11-ig feküdt ott és az udvari emberek terjesztették el azt a hírt, hogy II. Lajos holttestét egy halász a Csele tava mellett vízbe merülve találta.²⁶ Végül arról tudósít, hogy ő és udvari káplán társa keresték meg a holttestet — Zápolyai János megbízásából — és vitték Székesfehérvárra, hogy ott eltemessék.²⁷

Szerémi leírásával kapcsolatban az alábbi kérdésekre ma sem tudunk kielégítő választ adni: Szavahihehetőek voltak-e Szerémi szemtanúi, adatközlői? Tatai Miklós II. Lajos házi káplánja a temetés előtt a király holttestén cseh kardtól származó három szúrást látott. Vajon felismerhető volt-e a szúrás nyoma az osztlásban levő holttesten, hiszen a temetés 1526. november hó 11-én volt?²⁸

Szerémi azt állítja, hogy Tomori Pál és Zápolyai György nem a csatában haltak meg, hanem Szekcsőn. Miért írja ezt, hiszen Tomoriról tudjuk, hogy a csatában, hősi harc után esett el. Igaz viszont, hogy Zápolyai György holttestét nem találták meg a csatatéren. Nehéz azt is elképzelni, hogy még éjjel a török esetleges üldözésétől rettegve, visszaviszik a meggyilkolt király tetemét a csatatér felé kb. hét km-re Szekesőtől, hogy ott egy mocsaras tó partján, Csele falucska közelében eltemessék. Méghozzá lámpavilágnál, hogy a törököt odacsalogassák.²⁹

Kinek van igaza? Szeréminek, vagy — mint a későbbiekben látjuk, Sárffy Ferenc győri várkapitánynak, ugyanis mindkettő azt állítja, hogy ő találta meg II. Lajos holttestét és vitte Székesfehérvárra.³⁰

d.) *A források vallomása.* A történelem napjainkig hitelt érdemlőnek tartotta *Czetricz Ulrik* királyi kamarás vallomását, aki mindvégig II. Lajossal volt, és aki 1526. augusztus 31-én Neszmélyen utoléri a Budáról Pozsonyba menekülő királynét és részletesen beszámol neki a király haláláról. Ugyancsak tőle tudja meg ezt Brodarics István kancellár, Thurzó Elek, báró Burgio Antal pápai követ is, aki később leírja a történetet.³¹

Ezek szerint: „...a király épen kerül ki a csatából, melyben vitézül harcolt, lova azonban súlyosan megsebesült. Menekülése közben át akarván a Duna egyik ágán kelni, lovával együtt a vízbe bukott s megfulladt. Aczél István (királyi kamarás) utána ugratott, hogy kiszabadítsa, de ő is odaveszett. Czetricz szerencsésen megmenekült.”³² *Fazio di Savoia*, egy velencei kém a következőket mondta tollba 1526. szeptember 17-én. „...a király egy mocsárban lovagolván, lova besüllyedt. Erre elkialtotta magát: Segítsetek! Kísérői levették fejéről a sisakot. De alig hogy ezt megtörtént, Lajos meghalt. Nem lehet tudni, a seb ölte-e meg, amelyet kaphatott, a félelem, avagy a kétségbeesés.”³³

Sárffy Ferenc győri várparancsnok jelentése II. Lajos holttestének megtalálásáról Brodarics István kancellárhoz és Szerémi püspökhöz, 1526. október 19-én Győrben kelt levele³⁴, így értesít: „...A napokban a királyné Ófelsége elküldte hozzám Czetricz Ulrikot és más hú szolgáit egy levelével, melyben megparancsolta nekem, hogy Czetricznek, ki boldog emlékezetű, legkegyelmesebb úrnak, a király Ófelsége holttestének felkeresésére indult, 12 lovasat bocsássonak a rendelkezésére és azokat vele arra a helyre küldjem. Jóllehet, ez a rendkívül fontos ügy Magyarország főuraira tartoznék, de azért én, ahogy azt köteles hűségem parancsolta, nem akartam Ófelsége rendelkezésére csupán azért házam népét és szolgálóimat bocsátani, hanem magam személyesen utaztam el Czetriczcel e feladat teljesítésére. Legyen róla meggyőződve Főtisztelendő uraságod, hogy mindez, amit Czetricz annak idején a király haláláról mondott, a színigazság volt.”³⁵ Ez báró Burgio Antal pápai követ 49. számú levelével is megegyezik:³⁶ „...Mert mikor ahhoz a helyhez közeledtünk, s még oda sem értünk, már Czetricz ujjával mutatta meg azt a helyet. Odasiettünk, s megláttuk egy ló tetemét a mocsárban, s mert Czetricz azt hitte, hogy a királyi felség holtteste is ott van, nem törődve a mocsárral, beugrott az iszapba s ez alatt kereste a királyi hullát kísérőivel együtt. De nem találta meg, hanem a király fegyvereire akadt itt rá. Erre egy kicsit tovább mentünk, találtunk egy élettelen testet, melyben felismertük Ófelsége udvarmesterének, Trpkának hulláját. Ezután még sok holttestet vizsgáltunk meg, de Ófelsége testét nem találtuk meg ezek között.

Nem messze ettől a mocsártól, végre egy friss sírdombot pillantottunk meg, s ez alatt — mintegy útmutatásra — a királyi Felső elhantolt holttestét találtuk meg. Odasiettünk valamennyien s Czetricz elkezdte a földet kezével lekaparni, mi is követtük példáját mindnyájan: s először a lábak feletti részét bontottuk ki a sírnak. Czetricz megragadta a holttest jobb lábát, gondosan lemosta két kalapnyi vízzel, s ekkor felfedezte azt a jegyet, mely Ófelsége jobb lábán volt. Erre hangosan felkiáltott: Ez itten a király Ófelsége, az én mindig legkegyelmesebb uram holtteste, az egészen bizonyos! — s térdre borulva, sírva megcsókolta azt. Minthogy így felismertük, kiástuk a testet, először fejét, aztán arcát lemostuk és egészen pontosan felismertük azokról a jegyekről, melyek Ófelsége fogain voltak. Egy gyékény is volt velünk, ezt szétgöngyöltettük, a Felső testét rája fektettük és tiszta vízzel egészen tisztára mostuk. Nem akarok hízlelni, de Főtisztelendő Uraságod kegyeskedjék elhinni nekem, hogy sohasem láttam emberi holttestet, mely ennyire épen maradt volna, annyira nem lett volna undorító és ijesztő. Mert nem volt a Felső testének legkisebb része sem feloszlóban s nem volt rajta semmiféle seb, még egy tűszúrásnyi sem, csak egy egészen kicsike az ajkán. Mind ezt tehát a legnagyobb tisztelettel elvégezve, a királyi holttestet egy tiszta ingbe öltöztettük, melyet én külön erre a célra hoztam el Győrből, s aztán abba a koporsóba fektettük, melyet szintúgy Győrből hoztam magammal. Ezután a jó Isten engedelmeivel útrakeltünk s mindenütt háborítatlanul utaztunk. Midőn Székesfehérvárra elé értünk, Czetricz előrelovagolt, a városi bírónak és a többi rendnek előadta, hogy kit hoztunk, s erre ezek, mint illett, az egész papsággal együtt ünnepies menetben kijöttek a városból a király koporsója elé. Végül a Felső holttestét bevittük a városba a prépostság házába (templomban?), egy pajzsra kitettük nagy tisztelettel. Felnitottuk ezután a koporsót, s megmutattuk a város bírájának, aki szintén felismerte benne urát, azután újra bezártuk a koporsót s átadtuk Horváth Mártonnak megőrzés végett.”³⁷

Néhány kérdés megválaszolatlan a források alapján: Hihetők-e Czetricz Ulrik szavai? Sárffy Ferenc levelét ő viszi Brodaricsnak. Vajon eredeti-e a levél, vagy hamisítványt ad át? Talán Sárffyval összejátszott? Szerémi leírásában Tatal Miklós cseh kardtól származó 3 szúrást látott a holttesten. Czetricz cseh származású volt. Hogyan élt tovább Czetricz? Kissé elgondolkodtató, hogy a Habsburgok öletik meg Szerémi szerint.³⁸ Talán azért, mert valóban bűnösnek találták II. Lajos halálában? Nem tudta magát tisztázni a gyilkosság, vagy a király hűtlen cserbenhagyásának vádjá alól?

HOL HALT MEG A KIRÁLY?

A legtöbb forrás szerint holttestét Csele község közelében, egy mocsaras helyen találták meg. Csak Istvánffy Miklós említi tévesen a Karasica patakját II. Lajos vízbefúlásának helyszínéül.³⁹

A Csele patak és torkolatvidékének gyakori bejárása, valamint egy 1323-ból származó perirat alapján talán kielégítő választ adhatunk a fenti kérdésre.⁴⁰ Eből az okiratból megtudjuk, hogy a mohácsiak „a nyúlzigeti apácák Cseley birtokán hatalmaskodást követtek el”. Halastavaikat elfoglalták.⁴¹ Még ma is láthatók az egykori halastavak nyomai. Ezek bizonyára a birtokháborítás után 200 évvel, a mohácsi csata idején már gondozatlanok és a gyakori esőzések következtében mocsarasokká váltak.⁴² Sajnos, eddig csak kettőnek elmosódott maradványait találtuk meg. A többi a mohácsi csata alatt elpusztult Csele községgel együtt elmosta a Duna. A Dunára is érvényes ezen a szakaszon Baer orosz tudósnak a sarkvidéki folyókra megállapított törvénye, miszerint az északról dél felé folyó vizek a jobb part felé igyekeznek kitérni és jobb felé írják le kanyarulataikat.⁴³ Igazolható ez a tétel térképekkel is, amely a mohácsi törökkori várát ábrázolja. Igaz, hogy ez a hely kb. 3 km-rel délebbre fekszik a Csele torkolatától, de az előzők bizonyítására jól fölhasználható. Az egyik térképet 1663-ban Otten-dorf Henrik készítette,⁴⁴ a másik egy olasz hadmérnök munkája 1687-ből.⁴⁵ A két térképet összehasonlítva jól látható, hogy a Duna az eltelt 24 év alatt elmosta a belső vár K-i falát a két bástyával együtt. Ma már nemcsak az egész belső vár, hanem a témánkhöz tartozó Csele község, a patak Dunába folyásánál és a Csele patak által táplált egykori halastavak, valamint torkolatvidék is a Duna martalékává váltak. Igen valószínű, hogy 1323-tól 1526-ig is sokat elvitt a Duna a patak torkolati részéből és az ott levő közeli halastavakból. Ezen a mocsarasra vált területen találhatták meg II. Lajos holttestét is.

Meg kell jegyeznünk, hogy a régi halastó és a jelenlegi Csele patak közötti szintkülönbség kb. 4—5 méter. Ennyivel mélyebbre vágta már be magát az esőzések alkalmával igen gyors folyású patak. Ugyancsak ezen a tavon, illetve a patak itteni részén ma vasúti híd vezet át É—D-i irányban, amelyet az 1950-es években készítettek a leendő Mohács-Bátaszéki vasútvonal számára.⁴⁶ Amikor ennek az egykori tónak É-i partján a vasútvonal földmunkálatait végezték, rendkívül sok emberi csontvázat találtak. Századunk elején még sokan azt hitték, akik tudtak a leletről, hogy itt is folytak harcok a törökkel és a csontok az itt elesettek maradványai. Ma már tudjuk, hogy ez volt Csele község temetője.⁴⁷

Az Esztergomi Érseki Levéltárban őrzött fontos oklevél⁴⁸ talán felvilágosítást ad arra a kérdésre, hogy kik temették el II. Lajos holttestét a mocsár szélén, Csele község mellett? Ime az okirat, amely egy régi jogi szokásra is föl hívja a figyelmet:

„Báthori István Magyarország és a Kunok bírája ezennel tanúsítjuk, hogy nemes mlatoviti Horváth Márton néhai felséges Lajos király úrnak a pecsétgyűrűjét — amelyért feleséges Mária királyné úrnő a Miklós mester pécsi kanonok pecsétje alatt kelt írással őt küldte el a közelmúlt napokban azokhoz a jobbágyokhoz, akik néhai Lajos király úrnak az öltözékét a mohácsi mezőkről magukkal vitték — jelenlétünkben hűségesen átszolgáltatta a királyné őfelségének, amelyet azután őfelsége a tanácsos urak jelenlétében szétváगतott.⁴⁹ Őfelsége mentesítette őt ezzel az ügyel kapcsolatban, most pedig őfelsége példáját követve mi is a jelen oklevelünkkel teljességgel feloldjuk őt minden felelősség alól. Kelt: Pozsonyban Keresztelő Szent János születésének ünnepén, az Úrnak 1527. évében.”⁵⁰

Az oklevélből tehát fény derült arra is, hogy a Mohács környéki jobbágyok temették el II. Lajost. A török kivonulása után, (október eleje) a visszamerészkedő jobbágyok a mocsaras tóban és környékén a sok hullá között fölismerték a király tetemét, és leszedve róla öltözékét, pecsétgyűrűjét, valamint a nyakában lógó aranyszívet, eltemették.⁵¹

Ezt a frissen hantolt sírt — benne a királyi holttestet — találták meg Sárffy Ferenc és Czetricz Ulrik. Az oklevél nem említi az aranyszívet, de Prokop Gyula tanulmányában igen pontos okfejtéssel utal arra, hogy Horváth Márton bizonyára az aranyszívet is magával hozta. Az oklevélben ez nem szerepelhet, hiszen ez nem, hanem csak a pecsétgyűrű volt jogi jelentőségű. Az özvegy Mária királyné végrendelete azonban ezt vitathatatlanul tárja eléink. Ime a végrendelet:

„Férjem, a király halála óta aranyszívet hordtam magamon, amelyet élete végéig viselt volt. Parancsolom, hogy ez a szív a láncocskával együtt, amelyen függ, beolvasztassék és a szegények között szétosztassék. Két ember társa volt azok haláláig, kik az életben szeretetben és hajlamban soha elválasztva nem voltak, azért semmisüljön meg és változtassa alakját éppen úgy, mint az egymást szeretők teste.”⁵²

Talán választ kaptunk ezzel arra, hogy kik temették el a mocsár szélén a királyt. Azt azonban ma sem tudjuk, hogy kitől tudták meg az országnagyok, hogy kinél van a király pecsétgyűrűje, ruházata? Talán a pécsi püspökséget értesítették a megtalálók és onnan került a hír Budára?

ORVOSI VÉLEMÉNYEK

Gyalókey Jenő a tetem fölismerhetetlenségének kérdését boncolva megállapítja:⁵³ *Sárffy Ferenc* győri várkapitány, aki *Czetricz Ulrik* királyi kamarással együtt megtalálta a holttestet, arról tudósít, hogy a hulla nem volt undorító, romlott, hanem rendkívül szép és tiszta a lemosás után. A leírás szerint a megtalálók fogairól ismerték föl teljes bizonyossággal a királyt.⁵⁴

Dr. Kenyeres Balázs egyetemi tanár, országos szaktekintély véleményét ismertetjük *Gyalókey* alapján 1926-ból:

„A két tény, vagyis az arcvonások eltorzulása, amely a fogak vizsgálatát tette szükségessé és a holttestnek kevésbé undorító volta, egymással nagyon jól összeegyeztethető és magyarázható abból, hogy a halott hat hétig feküdt nedves helyen s ezalatt a rothadásnak kezdeti szembetűnő jelenségei csökkentek, illetve megszűntek. Mindezekhez képest olyan adat, amely kétségesse tenné, hogy a *Sárffy* által megsejmlélt halott a király holtteste lett volna, nem található.”⁵⁵

A halál oka *Kenyeres Balázs* szerint fulladás.⁵⁶ Jogosan merülhet föl az a kérdés is, hogy II. Lajos holttestét miért nem találta meg a török, vagy a seregükkel vonuló sok martalóc, akik bizony a holtakról lehúzták az értékes ruhadarabokat, elvitték azok fegyvereit s egyéb értékeit? 1972-ben a Dunántúli Naplóban ezt a kérdést vetették fel. A közlésre számos hozzászólás érkezett. Ezek közül egyet ismertetnénk, a *Dr. Cseh Imre* egyetemi m. tanár, kórboncnok főorvos úrtól kapott leírást, amelyet ezúton is megköszönünk.

„Megjegyzések Kiss Béla cikkének ama részéhez, amely Lajos király holttestének vízfelszínre kerülésével foglalkozik.

A halál napja augusztus 29.

augusztus 2 nap

september 30 nap

október 9 nap

A holttest megtalálása október 10.

Összesen:

41 nap

(A vízben bekövetkező halálesetek 10—20%-a vezethető vissza reflektorikus szív-megállásra, a többi áldozat fulladás következtében hal meg.)

Az emberi test fajsúlya 1-nél nagyobb, emiatt az a vízben lesüllyed. Rothadás közben, gázképződés következtében a test térfogata megnövekszik, miközben súlya praktice változatlan marad, emiatt fajsúlya 1-nél kisebb lesz: a holttest a víz felszínére kerül.

Nem tartom valószínűnek, hogy páncélba zárt holttestben olyan mérvű puffadás tudna beállni, hogy a holttest és a páncélzat együttes fajsúlya 1-nél kisebbé váljék, s így a holttest a víz felszínére kerüljön.

Ha pedig ezt a lehetőséget nem zárjuk ki, akkor föl kell tételeznünk, hogy a holttest jóval korábban a víz felszínére jutott volna, mint október 10-e. A gázképződést előidéző mikroorganizmusok szaporodásának üteme ugyanis nagymértékben függ a milió hőmérsékletétől (leakdevezőbb a 25—35 Celsius fok közötti hőmérséklet). A patak vagy tó vizének hőmérséklete az optimálisat jobban megközelíti augusztus végén, szeptember elején, mint október elején. Emiatt, ha egyáltalán a gázképződés következtében jutott volna a holttest a víz felszínére, az a halál (illetve vízbejutás) után 1—2 héttel következett volna be.

Mindezek alapján úgy véljük, hogy inkább a víz lepadása (ismeretes az őszi alacsony vízállás), esetleg sodrása következtében vált láthatóvá a király holtteste október 10-én, mint a rothadásos gázképződés eredménye képpen.

Baja, 1973. május 15.

Cseh Imre Dr.”

A TEMETÉS

1526. november 9-én *Zápolyai János* minden tiszteletet megadott az elhunyt királynak. Székesfehérváron temették el. Ekkorra már azonosítani sem lehetett a bomlásnak indult holttestet.⁵⁷ Utána ünnepélyesen magyar királlyá koronázták *Zápolyai Jánost*.

„1527 november harmadikán, majdnem pontosan egy esztendővel Zápolyai koronázása után, ugyanaz a *Podmaniczky István* nyitrai püspök, aki I. Jánost is királlyá koronázta, ünnepélyesen felteszi az angyali koronát — ahogyan akkor szívesen nevezték — Habsburg Ferdinánd és felesége, Anna királyné, II. Lajos hűgának fejére. ... Még a temetési szertartást is újra megrendezik... Hátborzongató komédia zajlik le előttünk... előszedik szerencsétlen Lajos király meggyötört testének koporsóját, újra fölgravatolozzák, újra beszentelik, újra eltemetik. A koronázást is ugyanaz a püspök végzi, a koronát is ugyanaz a koronaőr hozza elő ünnepélyes díszlépésben: ... *Perényi Péter*.⁵⁸

II. Lajost tehát háromszor is eltemették: Először a Csele mocsara mellett ismeretlen jötevők, másodsor Zápolyai és harmadszor Ferdinánd is Székesfehérvárott.

Sírját a török feldúlta, kifosztotta, amint azt az ország nagy részével tette.

Jegyzetek: 1.) Török Történetírók. A MTA Tört. Bizottságának megbízásából. Fordította és jegyzetekkel kísérte **Thury József** Bp. Kiadja a MTA 1896. III. kötet. **Dselalzáde Musztafa:** Az osztályok osztályai és az Utak c. munkájában Mohács és a csata is szerepel. Szulejmán legnagyobb történetírója. Részt vett minden hadjáratban. Thury összefoglaló jegyzeteiben a 69. o. — 2.) Uo. 70. o. Ferdinél említett Sárvíz 2 sáros vizet, mocsarat jelenthet véleményünk szerint, hiszen II. Lajos holttestét mocsaras tó szélén találták meg Csele község közelében. — 3.) Uo. 69. o. Az Oszmán Ház Története c. munkájában a mohácsi csatáról is ír. — 4.) Uo. 69 o. Katib (chatib arab szó) a m. írők Törökösen ejtve: Klátib. Révai Nagy Lexikona Bp. 11. kötet 340. o. — 5.) Uo. 69. o. Megbízható szemtanú alapján és a Szultán Naplója segítségével ír Kemálpaszáde. Művének címe: Mohácsnéma. Írása részletes. Thury szerint kora legnagyobb tudósa. — 6—11. Uo. 69. o. — 12.) **Brodarics István:** A magyaroknak a törökökkel Mohács mezején vívott csatájának igaz leírása. 1568. Zsámboki-féle kiadásból fordította Bartoniek Emma. Bp. 1926. Kiadja a Magyar Irodalmi Társaság 133. o. (Báró Burgio pápai követ jelentéseivel egy kötetben.) — 13.) Uo. 134. o. — 14.) Uo. 136. o. Az idézet elején levő mocsáron Brodarics a csatátér mellett közvetlenül elterülő Duna árterületét érti. **Trpka András** lengyel, **Aczél István** magyar származású királyi kamarások voltak, akik a királlyal együtt menekültek és szintén a Csele patak mocsaras részébe fulladtak. — 15.) Mohácsi Emlékkönyv 1526. Szerk.: **Lukinich Imre.** Egyetemi Nyomda Bp. 1926. (E. kötetben **Gyalókey Jenő:** a mohácsi csata. 246. o.) — 16.) Uo. 246. o. — 17.) Uo. 246. o. — 18.) **Szerémi György** Lajos király haláláról (Ford. Bartoniek Emma) A 12. jegyzetben említett Brodarics leírással egy kötetben. 142. o. — 19.) L. 18. jegyzet 142. o. — 20.) Csele község Mohácstól 3 km-re É-i irányban feküdt. A török alatt elpusztult. A mellette folyó és a Dunába torkolló patak máig is őrzi a nevét. **Dunaszekcső** ma is viruló község, a török alatt szandzsák székhely is volt. Szerémi (Bartoniek) 142—143. o. — 21.) Bartoniek Emma jegyzete. — 22.) Szerémi (Bartoniek) 143. o. — 23—29. Uo. 143—144. o. — 30.) A 12. jegyzetben említett leírással egy kötetben jelent meg szintén Bartoniek Emma fordításában **Sárfy Ferenc** győri várparancsnok jelentése II. Lajos holtteste megtalálásáról Brodarics István kancellárhoz és Szerémi püspökhöz. 145—147. o. — 31.) **Gyalókey:** 248. o. — 32—33.) Uo. 250. o. — 34.) L. 30. jegyzet. — 35.) **Sárfy** (Bartoniek) 145. o. — 36.) **Burgio** (Bartoniek) 121—122. o. **Burgio** levele Bécsben 1526. szeptember 5-én kelt. — 37.) **Sárfy** (Bartoniek) 146—147. o. — 38.) **Szerémi:** Magyarország romlásáról. Magyar Helikon 1961. 113. o. — 39.) **Istvánffy Miklós:** A Magyarok Történetéből Monumenta Hungarica VI. Magyar Helikon 1962. 119. o. — 40.) **Fölker József:** Mohács Története (1900.) 13. o. — 41.) Uo. 13. o. — 42.) A szóban forgó térképen megmutathatjuk egynek a helyét. — 43.) Pécsi Műszaki Szemle. IV. évf. 1. sz. 1959. Jan.-márc. **Fehérvári István:** Mohács és a Duna. — 44.) L. 2. sz. térkép. — 45—47.) L. a térképek — 48.) **Gyalókey:** 275. o. 328. sz. jegyzete alatt. Ezt a fontos oklevelet **ÁEV. No. 1160/2. sz.** alatt őrzi az Esztergomi Érseki Levéltár. — 49.) Ősi jogi szokás volt a pecsétgyűrű szétvágása, hogy ne használhassák föl hamisításra. — 50.) L. 48. sz. jegyzet. Az oklevél tartalmából következtethetünk arra, hogy kik temethették el II. Lajost. Közli ezt az oklevelet **Prokop Gyula:** II. Lajos király pecsétgyűrűje c. dolgozata is. Vigilia XXXII. évf. 8. sz. 1967. augusztus. A római katolikus egyház Keresztelő Szent János születését június 4-én ünnepli. — 51.) Az 50. sz. jegyzetben említett Prokop Gyula munkája az aranyzsvírvöl is ír. — 52.) Uo. — 53—56.) **Gyalókey:** 253. o. (Gyalókey, **Sárfy** levele nyomán) — 57.) **Nemeskürty István:** Ez történt Mohács után, 1966. Szépirodalmi Könyvkiadó Bp. 29—30. o. — 58.) Uo. 95—96. o.